



# Turister och piratskepp

## LOKALBEFOLKNINGENS DILEMMA I ETT VÄRLDSARV

*Kvarkens skärgård och Höga kusten utsågs 2006 till ett gemensamt geologiskt världsarv för Finland och Sverige. Men de lokala intressenternas möjligheter att inverka på världsarvets tillblivelse och förvaltning är högst ojämnt fördelade.*

Turister, besökare, kommuninvånare och lokalbefolkning – alla kan de benämnas lokala intressenter men de innehar ofta ett icke-jämlikt mandat i lokala processer. För att officiellt definieras som turist enligt FN:s världsturismorganisation UNWTO ska besökaren inte vara lokalinvånare och bör tillbringa minst ett dygn på en plats minst 100 km hemifrån. Användningen av denna definition har dock luckrats upp och subjektivt kan man kalla även andra grupper än de som inte kan placeras in under den officiella definitionen turister.

### Vad är ett världsarv?

Denna text beskriver *deltagande* i beslutsprocesser i ett världsarv. Världsarv är en utmärkelse Unesco instiftat för att bevara kultur- och naturmiljöer för kommande generationer. Begreppet institutionaliserades genom antagandet av *Konventionen om skydd för världens kultur- och naturarv* år 1972. Finland anslöt sig till Unesco år 1965 och ratificerade världsarvskonventionen år 1987. Att något blir ett världsarv är således följden av ett val. Det finns inga världskulturarv eller

världsarvnaturarv, bara världsarv, oberoende av vilken värdekategori de tillhör.

Idag finns det 1073 världsarv upptagna på Unesco:s världsarvslista av vilka 206 är klassificerade enligt kriterierna för naturarv. Av naturarven är 16 stycken delade mellan flera länder, de är så kallade gränsöverskridande världsarv.

Världsarvslistan har fått en betydligt högre status än många andra internationella klassificeringar. Unesco har i sitt arbete lyckats ge synlighet åt världsarven, och därigenom även förhöja den turistiska attraktionskraften, trots att det inte var den ursprungliga tanken för bevarande och skyddande av natur och kultur. Om listan utvecklas till att bli ännu mera ett varumärke än vad den är idag, är möjligheten överhängande att listans värde minskar. Unesco:s världsarvskoncept har redan genomgått flera trovärdighetskriser och i förlängningen är det inte möjligt för Unesco att utsättas för ett dylikt försvagande utan att själva världsarvskonceptets kärna påverkas och möjligen fallerar.

### Uppifrån-ner genom 3 km av inlandsis – hur världsarvet blev till

Skärgården utanför Vasa, tidigare och av många ännu idag omtalad som Vasa skärgård, utsågs av Unesco år 2006 till världsarvet Kvarkens skärgård. Delar av fem kommuners areal, som under den senaste istiden låg under ett 3 km tjockt täcke av inlandsis, blev då 'världsarvskommuner' och den lokala befolkningen blev 'världsarvsbefolkning'. De fem kommunerna är Korsnäs, Malax, Vasa, Korsholm och Vörå, och ca 95 000 personer bor inom världsarvets kommungränser.

Tillblivelseprocessen, påbörjad under sent 1990-tal, kan beskrivas som ett 'uppifrån-ner'-förlopp initierat av regionala aktörer och myndigheter, den gränsöverskridande föreningen Kvarkenrådet inräknad, och inte av den lokala befolkningen. Då miljömyndigheterna i slutet av det förra millenniet påbörjade omstruktureringen av området, hade skärgårdsbefolkningen på den österbottniska kusten redan under århundraden skyddat sin lokala omgivning utan hjälp från utomstående krafter.

Världsarvsidéen, som föddes 1997, hade målsättningen att skapa ett gemensamt världsarvsområde mellan Västerbotten och Österbotten i kölvattnet av årtionden präglade av miljömyndigheters naturskyddsåtgärder. Föreställningen om att skapa ett gemensamt världsarv uppkom genom ivriga aktörers gränsöverskridande åtaganden och styrdes på en linje mellan Vasa och Umeå. Under dessa år genomgick Vasa skärgård ett flertal regionala utvärderingsprocesser där man utvärderade möjligheterna att få ett utkorande baserat på områdets skönhet, dess biologiska mångfald eller geologiska egenart. Resultatet av den mångåriga processen blev till syvende och sist ett geologiskt världsarv.

Den gränsöverskridande processen var starkt influerad av de båda ländernas geologiska myndigheter, Geologiska forskningscentralen i Finland (GTK) och Sveriges geologiska undersökning (SGU). På inrådan av den geologiska expertisen gick dock Österbottens och Västerbottens nomineringsprocess om intet år 2002. Tack vare en gedigen insats från österbottniska myndigheter, underbyggd av Unesco:s strategiska målsättning att skapa flera geologiska gränsöverskridande världsarv, föddes ett relativt nytt och utforskat band mellan Västernorrland och Österbotten. Detta förhållande utmynnade senare i valet av det gränsöverskridande världsarvet Höga Kusten/Kvarkens skärgård (Sverige/Finland) som i Unesco:s ögon utgör en enhet, ett arv.

### Makten definieras – var finns kvinnorna, barnen och övriga osynliga?

När det gäller beslutsprocesser som påverkar lokal utveckling har man som lokal intressent rätt att delta. Denna rättighet bekräftas genom ett antal internationella avtal, däribland *FN:s allmänna förklaring om mänskliga rättigheter* (1948), *FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter* (1966), den *Europeiska Landskapskonventionen* (2000) och *FN:s deklaration om urfolkens rättigheter* (2007).

I de skeenden som skapat världsarvet Kvarkens skärgård framstår en obalans mellan deltagande grupperingar tydligt. År 2006 gav miljöministeriet Forststyrelsen i Österbotten i uppgift att tillsätta en världsarvsförvaltningsorganisation som utmynnade i förvaltningsorganet Kvarkens världsarvsdelegation. Av de organisationer, myndigheter och offentliga representanter som valdes in utgjorde ett flertal samfälligheter, vid sidan av de fem kommunerna, den lokala representationen tillsammans med några lokalt förankrade miljöinriktade föreningar. Att vissa grupperingar framträdde mer än andra inom världsarvsförvaltningen och därmed även fått insyn och påverkningsmöjlighet inom turism och rekreation, grundar sig i vilka som initialt antog den lokala representationens definitionsmyndighet.

I Kvarken inbegreps inte alla samhälleliga grupperingar i den så kallade lokala representationen. Till de *bortglömda* och många gånger osynliga grupperna räknas bland andra kvinnor, ungdomar, flyktingar, hembygdsföreningar, frivilligorganisationer och fritidsboende. Till kategorin de *översynliga* räknas samfälligheterna samt organisationer och föreningar som representerar miljö- och naturintressen. Samfälligheterna, eller delägarlagen som de lokalt kallas, är Kvarken-kontextens markägareorganisationer. Deras identitet är starkt mansdominerad och de innehar en maktposition inom Österbottens kust- och skärgårdssamhällen. Den skeva makt- och könsbalansen präglar inte bara dessa organisationer utan den övergår även i förvaltningen av världsarvet Kvarkens skärgård och turismutvecklingen där. Samfälligheterna bör dock inte antas vara 'the bad guys'. Nej, dessa äldre, ofta jakt-, fiske- och båtintresserade män önskar ingenting hellre än att bevara en levande och välmående skärgård. De har stor kunskap om livet på kobbar och skär, vilket på en naturlig väg kommer efterföljande generationer till gagn, genom ödmjuk och klok förvaltning av arvet.

*Unesco har i sitt arbete lyckats ge synlighet åt världsarven, och därigenom även förhöja den turistiska attraktionskraften, trots att det inte var den ursprungliga tanken*

Oavsett samfälligheternas stora antal i världsarvsdelegationen behöll myndigheterna och den kommunala representationen ett förvaltningsmässigt övertag de 10 första åren av världsarvets existens. Delegationen styrdes från 2006 till 2015 i huvudsak av Österbottens förbund och under en mandatperiod av Korsnäs kommuns representant. Samfälligheterna fick år 2015 överta förvaltningsroddet, lagom till världsarvets 10-årsjubileum, vilket gav den lokala representationen synlighet och ett större handlingsutrymme än tidigare. Lyckan varade dock enbart i två år emedan Forststyrelsen efter

2017 försökt återdefiniera maktpositionen för mandatperioden 2018–2020 utifrån myndigheternas önskan. Samfälligheterna arbetar hårt för att etablera sin plats bredvid myndigheterna gällande medbestämmanderätt. Huruvida den lokala representationen kan anses vara legitim och ha betydelse för lokala framsteg, däribland turismutveckling, kan dock ifrågasättas. Den lokala befolkningens representation i världsarvet är i skrivande stund nedslående och varslar om en rätt dystert framtid med tanke på turismutveckling med lokala inslag.

### Den virtuella verkligheten anger vägen

Medan samfälligheterna och myndigheterna avklarar inbördes maktförhållanden, formas framtiden snabbt genom nya aktörers inverkan på etablerade system. Man kan se tendenser till att turistorganisationer, turism- och besöksförvaltare, turismstrateger och entreprenörer har hamnat i en sekundär position när det gäller kontroll över turistströmmarna. En oavsiktlig balansförskjutning från traditionella turismaktörer till besökaren har skett genom turistens användning av och agerande på sociala medier. Genom sitt virtuella engagemang påverkar och dirigerar besökaren turistströmmarna, och därigenom även lokala förhållanden, ofta helt ovetande. Genom 'postings' på internet, 'selfies', 'likes', bloggar och andra virtuella forum sprids information om attraktioner som virtuella vykort till lokala intressenter och andra potentiella turister i realtid. Resultatet är ett skifte från förvaltningsstyrning till en individuell turismakt, vilket i många fall kan utmynna i okontrollerbara turismströmmar och oönskad marknadsföring. I Norge har man erfarit en utveckling där turistdestinationer inte längre marknadsförs på nätet, ett avgörande man antingen kan tacka eller klandra den virtuella verkligheten för. Platser som

### Sommaren 2018 blir en världsarvskryssningssommar i världsarvet Höga Kusten /Kvarkens skärgård, vare sig de lokala vill det eller inte.

Preikestolen, Trolltungan och Lofoten har under de senaste åren sett en tillströmning av besökare, orsakad av bland annat användningen av sociala medier. Anstormningen har lett till säkerhetsrisker och räddningsoperationer av turister samt landskap där lokalbefolkningen får ståda upp efter den våg av besökare som drar fram. Återigen ett exempel på lokalbefolkningens maktlöshet i turismsammanhang.

### Kryssning i sus eller dus?

Sommaren 2018 blir en världsarvskryssningssommar i världsarvet Höga Kusten/Kvarkens skärgård, vare sig de lokala vill det eller inte. Skärgårdsborna kommer att få

erfara internationella kryssningsresenärer som anländer för att uppleva ett gränsöverskridande världsarv. Denna form av turism kallar de lokala turismarrangörerna för 'världsarvsturism' och världsarvsentusiasterna för 'last chance tourism'. Man kan lika väl beskriva formen som miljöbomb eller utnyttjande av lokala resurser. Lokala turismaktörer tycks dock vara nöjda med de möjligheter som skapats för de österbottniska turistentreprenörerna. Upplägget inbegriper en chans att erbjuda lokala produkter och tjänster som, om normerna inom cruisevärlden följts, framförhandlats av internationella cruiseagenter till ett mycket nedbantat pris. En garanti för lokalt ekonomiskt värdeskapande, ringar på vattnet och klirrar i kassan för lokalbefolkningen ges alltså inte.

Innan man skapar ett fast cruise-mönster kring Finlands kuster bör man påminna sig om att ett kryssningsfartyg inte medför 'lyx och bling' för alla inblandade utan är en av de största klimatpirater som seglar på våra vatten. För en oinvigd som önskar insyn i vad en cruiseresa innebär rekommenderas dokumentären med den beskrivande titeln *Shit O'hoi*. Filmen visar ett kryssningsfartyg och resenärer på genomresa i Arktis, i en omgivning under hårt klimattryck och pågående miljöförstöring. Handlingen pågår ombord på fartyget *Artania* som under 17 dagar seglar från Bremerhaven via Island, Svalbard och tillbaka längs den norska kusten mot Tyskland. Under resan förbrukas 579 ton tungolja och 472 ton diesel, samtidigt släpps klimatgaser ut till en mängd motsvarande utsläpp från 1 600 bensindrivna personbilar. Återigen drar de lokala det kortaste strået och blir mottagare av föroreningarna orsakade av cruiseturismen. Hållbarhetstanken är i dessa sammanhang tyvärr långt borta.

### Vårda, värna och vad sen?

För var och en oss som önskar en hållbar framtid börjar det vara hög tid att beakta orsakerna till klimatförändring, temperaturförhöjning, smältande glaciärer och förplastade hav. I Kvarken har de lokala aktörerna och intressenterna visat vägen genom att skapa hållbara förhållanden för kommande generationer. Detta har skett genom att under århundraden exemplariskt vårda och värna den österbottniska skärgården. Ett demokratiskt underskott har dock identifierats vad gäller lokal representation inom förvaltningen, vilket är och förblir en utmaning. Vårda-värnadiskursen har utvidgats sedan världsarvsidén föddes i Österbotten på 1990-talet. Idag inbegrips även bruk av naturresurser som en viktig komponent i resurssystemets livscykel. När det gäller de lokala omgivningarna bör man bereda tillfälle för alla att delta i förvaltningen samt i beslut om bruk och utveckling. Invånarna, även inom ett världsarv, bör ges samma möjlighet att påverka och forma sin närmiljö som övriga aktörer fått en chans att göra under den nya utmärkelsen världsarvets tid.

Kristina Svells är forskare vid institutet Nordlandsforskning



## kolumrubrik

# Om souvenirer

I höstas träffade jag en australisk dam som hade varit i Finland och köpt ett renskinn med sig hem. Hon kände sig smått skyldig från djurrättslig synpunkt, lät hon förstå, och på den punkten kunde jag lyckligtvis lugna henne för renar är ju trots allt slaktdjur. Efter en liten stund blev hon emellertid åter osäker och frågade: "Visst är renskinn typiskt finska?" Den här gången svarade jag väl en smula på

målet när jag svarade men jag tror ändå att jag fick fram att renskinn inte finns i varje finländskt hem.

Hon fick mig att minnas en dam jag träffade på en kryssning för en del år sen och som blev så glad när jag sa att jag var från Finland. "Å, jag är nästan säker på att jag har varit där för jag har en älg som kylskåpsmagnet och den måste ju vara finsk?" Då ingrep hennes man. "Nej, älskling, du har aldrig varit i Finland. Den där kylskåpsmagneten köpte du i Stockholm." Jag borde ha frågat damen om hon också hade en dalahäst.

Souvenirer kallas de, de här föremålen som bara utlänningar köper och som förmodas vara *typiska*. Att köpa souvenirer är naturligtvis harmlöst, till skillnad från att köpa elefantbetar eller noshörningshorn – det är förresten inte så oändligt länge sen utlänningar kunde komma till Finland och köpa sig rätten att jaga upp en björn ur idet och skjuta den bäst som den försökte gnugga sömnen ur ögonen – men den stora frågan är vad de har för funktion.

Jag går in i en av de turistbutiker på Fredriks-gatan som betjänar turister som besöker Tempelkyrkan. Det är trångt på hyllorna. Där finns väldigt många älgar i olika utföranden men också renar och björnar. Små nallar sitter i rader med Finlands flagga på bröstet eller dinglar i nyckelringar. Där finns julgubbar och -tomtar, samemössor och tossor, tallrikar och fat i olika storlek med Helsingfors domkyrka i snö eller andra vintermotiv. Där finns blåochvitrandiga halsdukar och mössor som inte bara är blåochvitrandiga utan dessutom försedda med Finlands statsvapen. Det mesta är billigt, mössan och halsduken kostar en tia tillsammans. Jag spanner ögonen i gossen vid kassaapparaten och frågar om allting är tillverkat i Finland och han svarar ja. Tillverkaren heter Northern Gifts, säger han, och

ligger i Enontekiö. Det låter betryggande men när jag tittar efter på nätet ser jag att de sysslar med både import och export. Jag har mycket svårt att tro annat än att de små nallarna är massproducerade nånstans utomlands där man har ett otal olika flaggor som kan klistras på deras bröst. Man får hoppas att det inte är barnarbetare som klistrar. Jag konfronterar försäljaren en gång till, jag säger att jag skriver om souvenirer och nu undrar om inte ändå några av hans varor är producerade i Kina. Hans svar är intressant, han säger: "Inte i Kina."

Kanske har det ingen betydelse var de är producerade för souvenirer har ingenting att göra med autenticitet i gängse bemärkelse, souvenirer är autentiska så länge de är igenkännliga som souvenirer. De är tecken på att man varit på en plats – i någon mening varit där för man behöver inte ha köpt dem själv. I Oslo ska det finnas en ung kvinna vars jobb går ut på att köpa souvenirer åt amerikanska kryssningsturister. En del turister vågar inte gå i land nånstans för de är rädda för bakterier och för att bli lurade på växelkursen men de vill ändå ha souvenirer.

Är man välvillig kan man välja att se dem som postmoderna och/eller ironiska men i mina ögon känns de ohjälpligt sorgliga. Finländare har genom åren varit måna om att påpeka att vi inte alla bor vid polcirkeln och att det inte går isbjörnar på våra gator men att tillverka souvenirer från Finland är icke desto mindre att tillverka föremål som motsvarar de allra mest stereotypa föreställningar om Finland som turister kan tänkas ha.

"Jamen vad skulle alternativet vara?" frågade en god vän när jag klagade. "Finnish design? Marimekko, Artek, littala? Sånt är ju dyrt!" Jag hade inget bra svar i det ögonblicket men nu har jag kommit på att det ju är *moderskapsförpackningen* som borde massproduceras för försäljning. Den skulle symbolisera Finland som välfärdssamhälle, den kunde dessutom förses med en liten broschyr med information om andra finländska innovationer, till exempel torkskåpet ovanför diskbänken. Där kunde till och med stå att Finland var det första landet i Europa som gav kvinnor rösträtt.

Men: Vem vet om det skulle fungera? Kanske det verkligen förhåller sig som turismforskaren **Malcolm Crick** skriver: "T. S. Eliot's dictum that human beings cannot bear too much reality certainly applies in the tourism context."

Merete Mazzarella är författare och professor emeritus i nordisk litteratur vid Helsingfors universitet.



*Souvenirer är autentiska så länge de är igenkännliga som souvenirer. De är tecken på att man varit på en plats – i någon mening varit där för man behöver inte ha köpt dem själv.*